

Marko Buljevac

Obrazovanje i zapošljavanje slijepih osoba u Zagrebu između dva svjetska rata

UVOD

Povijest skrbi za slijepo osobe je doista duga. Prvi hospiciji za slijepo osobe osnivaju se između 300. i 500. godine, Luj IX. osniva 1254. godine Nacionalni hospicij za slijepo vojnike iz Križarskih ratova, dok se prvi engleski hospicij za slijepo muškarce osniva 1329. godine.¹ Skrb za slijepo osobe u Europi je od 13. do 18. stoljeća bila utemeljena na karitativnom modelu, osiguravanjem smještaja slijepim osobama u crkvenim umobolnicama i hospicijima, dok se prvi pokušaji obrazovanja slijepo djece vežu uz rad tutora (privatnih učitelja) bogatih europskih obitelji.² U doba prosvjetiteljstva javlja se ideja odgoja i obrazovanja slijepih osoba. Diderot djelom „Pismo slijepima namijenjeno onima koji vide“

1 Biran H. Nordstrom, *The History of the Education of the Blind and Deaf* (Arizona: Physical Science Department Embry-Riddle Aeronautical University Prescott, 1986), 18.

2 Ibidem, 4.

1749. godine francuskom društvu skreće pozornost na slijepe osobe s prijedlogom za sustavnije izučavanje i rješavanje njihovih obrazovnih i socijalnih problema.³ Diderot navodi da „slijepi čovjek ljepotu prosuđuje dodirom, da tokari male predmete na tokarilici, samostalno šije i svira, te da se oženio kako bi imao oči, dok je prije braka promišljao da za partnera uzme gluhu osobu kojoj bi posudio uši u zamjenu za oči“.⁴ Valentin Haüy 1784. godine osniva u Parizu prvu dobrotvornu školu za slijepe,⁵ dok se prva škola za slijepe u Engleskoj osniva u Liverpoolu 1791. godine.⁶ Prvi sveobuhvatni udžbenik s metodama podučavanja slijepih osoba 1819. godine tiska Klein, Braille 1892. godine osmišljava Brailleovo pismo, dok je prvi primjer integracije slijepog djeteta u redovitu državnu školu zabilježen u Škotskoj 1868. godine.⁷ U Hrvatskoj i jugoistočnoj Europi prvu školu za slijepe osobe osniva Vinko Bek 1895. godine u Zagrebu,⁸ što predstavlja razvoj posebnog odgojno-obrazovnog sustava u Hrvatskoj.

Prema odluci „nerazvijena (nenormalno razvijena) djeca su slijepa, gluhonema, slaboumna i bogaljasta“, a postojala su „3 zavoda za slijepe, 4 za gluhoneme, 1 za bogaljastu“, iako „2/3 nedovoljno razvijene djece ne prima nikakvo obrazovanje te će se otvarati obavezne škole i odjeljenja za nedovoljno razvijenu i defektnu djecu koja nisu sposobna da prate nastavu u redovnoj školi“.⁹ Tako su 1931. godine bila otvorena odjeljenja za „nedovoljno razvijenu i defektnu djecu u Savskoj banovini u Zavodu za gluhe i slijepe u Zagrebu, te po jedno pomoćno odjeljenje u osnovnim školama u Samostanskoj ulici, Ivkančevoj, Horvatima, kod Sv. Duha, u Trešnjevki, Gospiću, Kastvu, Karlovcu, Osijeku i Varaždinu“,¹⁰ dok su 1940. godine pomoćna odjeljenja s drugog Gradskog školskog nadzorništa činila dva odjeljenja u školi u Krajiškoj ulici, dva odjeljenja na Selskoj cesti i

3 Gojko Zovko, *Odgoj izuzetne djece* (Zagreb: Hrvatska akademija odgojnih znanosti i Katehetski salezijanski centar, 1996), 16. Margaret Jourdain, *Diderot's early philosophical works* (Chicago and London: The open cour publishing company, 1916), 68.

4 Jourdain, *Diderot's early philosophical works*, 79.

5 Dawid Lawrence Braddock i Susan Parish, „An institutional history of disability,“ u: Garry Albrecht, Katherine Seelman, i Michael Bury, ur., *Handbook of disability studies* (London: Sage Publications, 2001), 11–68. William Henry Illingworth, *History of the Education of the Blind* (London: S. Low, Marston, Limited, 1910), 5.

6 “Chronology of Events in the History of Education of People Who Are Visually Impaired,” posjećeno 6. 1. 2026, <https://afb.org/online-library/unseen-minority-0/historical-chronologies/history-education-visually-impaired-people>. Nordstrom, *The History of the Education of the Blind and Deaf*, 5, 18.

7 Nordstrom, *The History of the Education of the Blind and Deaf*, 6.

8 Zovko, *Odgoj izuzetne djece*, 16. Zdravka Leutar i Marko Buljevac, *Osobe s invaliditetom u društvu* (Zagreb: Biblioteka socijalnog rada, 2020), 17. Marko Buljevac, „Institucionalizacija osoba s intelektualnim teškoćama: što nas je naučila povijest?,“ *Revija za socijalnu politiku* 19, br. 3 (2012): 264, posjećeno 17. 3. 2026, <https://doi.org/10.3935/rsp.v19i3.1066>. Vlado Puljiz, „Socijalna politika i socijalne djelatnosti u Hrvatskoj u razdoblju 1900.–1960. godine,“ *Ljetopis socijalnog rada* 13, br. 1 (2006): 11, posjećeno 17. 3. 2026, <https://hrcak.srce.hr/7590>.

9 HR-DAZG-959, k. 12, Osnivanje škola za nedovoljno razvijenu djecu broj 15.464/1930.

10 Ibid.

jedno odjeljenje s Horvata.¹¹ Osim opisa djelovanja Zemaljskog zavoda za odgoj slijepe djece, u ovom radu predstaviti će se i problematizirati spoznaje i o zapošljavanju slijepih osoba u Zagrebu između dva svjetska rata, temeljem dostupnih podataka i analize istih, pomoću fondusa Hrvatskog državnog arhiva i Državnog arhiva u Zagrebu.

OBRAZOVANJE SLIJEPE DJECE

Zemaljski zavod za odgoj slijepe djece s radom počinje u rujnu 1895. godine.¹² Nalazio se u istoj zgradi kao i Zavod za odgoj gluhonijeme djece u Ilici 83/85, Zagreb, kasnije Ilica 83. U dokumentima postoje različiti nazivi Zavoda pa će se u ovom tekstu koristiti termin Zavod. Prvi ravnatelj bio mu je Vinko Bek do 1899. godine, da bi ravnatelj od navedene godine do 1932. godine bio Stjepan Horvat, a potom do 1941. Stjepan Očko.¹³ Obrazovanje je bilo zamišljeno kao osnovno i stručno obrazovanje slijepe djece školskim tečajem koji je obuhvaćao nastavni program za pučke škole, Obrtnim tečajem koji je obuhvaćao stručni zanatski program te Glazbenim tečajem o glazbenoj teoriji i praksi.¹⁴ Potrebno je napomenuti da je Zavod 1914. godine, zbog početka Prvog svjetskog rata, bio zatvoren, te je djelovao u Popovači od 1920. do 1927. godine, a u Zagreb se vratio 1928. godine.¹⁵ Prema Nastavnom planu za osme razredne osnovne škole za slijepe, svrha obrazovanja bila je da slijepu djecu oba spola duševno i tjelesno obrazuje i da ih po mogućnosti učini sposobnima za korisne članove društvene zajednice, nastavom u zavodima internatskog karaktera, nastavom podijeljenom na pripravno odjeljenje, osnovnom školom i produženom zanatskom školom za slijepe.¹⁶

UPIS I PRIJAM DJECE U ZEMALJSKI ZAVOD ZA ODGOJ SLIJEPE DJECE

Za upis djeteta u prvi razred osnovne škole podnosila se bilje govna molbenica (molba), uz koju se trebalo, prema oglasu iz tiskovine iz 1929. godine, priložiti „krsni list, domovnica, svjedodžba o imućvenom stanju roditelja, liječnička

11 HR-DAZG-214, k. 1.

12 "Povijest," posjećeno 3. 12. 2025, <https://coovinkobek.hr/o-nama-sv/povijest>.

13 Sonja Galina, *Zemaljski zavod za odgoj slijepe djece- sumarni inventar* (Zagreb: Državni arhiv u Zagrebu, 2019), 3, 4.

14 HR-DAZG-959, k. 11.

15 "Povijest."

16 HR-DAZG-595, k. 12, Nastavni plan i program za osmorazredne osnovne škole za slijepe i produženu zanatsku školu za slijepe.

svjedodžba da je dijete neizlječivo slijepo ili da je tako slaba vida da ne može nikako s uspjehom pratiti rad u osnovnoj školi, a inače duševno i tjelesno zdravo¹⁷. Tekst natječaja iz 1934. godine glasio je „u zavod će se primiti slijepa djeca, kao i ona koja su tako slaba vida te zbog toga nikako ne mogu pratiti s uspjehom rad u osnovnoj školi u dobi od 6 do neprekoračene 12 godine života (...) tiskanica Prijavni list uz koji se prilažu krsni list, domovnicu, svjedodžbu o imućvenom stanju te ljekarsko uvjerenje da je dijete slijepo ili tako slaba vida, da bi se moralo smjestiti u zavod za odgoj slijepa djece“¹⁸. Podaci za 1931. godinu pokazuju da su roditelji mogli pri upisu dostaviti uvjerenje da ne plaćaju nikakav porez jer „nemaju zemljišta ni kuće, niti obrtna radnja, ni kamatnog prihoda“¹⁹. Kao dokaz nemogućnosti plaćanja koristila se Svjedodžba siromaštva, uz koju je roditelj mogao priložiti molbu za primitak djeteta u Zavod, kako dijete ne bi postalo „slijepi prošnjak“²⁰. Općinsko poglavarstvo izdavalo je Uvjerenje na osnovi „ovoopćinskih poreznih glavnih knjiga i potrebnih izvjava da stalni stanovnik ove općine ne plaća nikakvih porez, jer nema zemljišta ni kuće, niti obrtna radnja ni kamatnog obrta (...) pa se ima smatrati siromahom koji se oslobađa od plaćanja državnih taksi“²¹. S druge strane „Svjedočba siromaštva“ iz 1935. godine glasila je da „...u području ove općine baš nikakvog gibivog i negibivog posebnog imetka neimade, a njegovi bližnji su također siromašni, da nisu u tom položaju za njega kakove bolničke i druge troškove namiriti“²². Podaci o zanimanju roditelja pokazuju da su 1922./1923. godine petero roditelja učenika 3. i 4. razreda bili ratari, dvoje mlinari, dvoje zidari i po jedno stolar i krojač,²³ 1928. godine od jedanaestero djece, devetero roditelja bili su seljaci te dvoje nadničari,²⁴ 1930. godine od petnaestero djece, desetero roditelja seljaci, jedna služavka, jedan lugar, jedna krojačica i dvoje nadničara,²⁵ 1931. godine od šestero djece primljenih u školu, četvero ih je bilo siromašno, a dvoje bez imetka,²⁶ što se sve može povezati s podacima da je početkom 30-ih godina 20. stoljeća 70 % stanovništva Hrvatske bilo poljoprivredno.²⁷

Tijekom upisa, prilagala se i liječnička svjedodžba, koja se sastojala od: 1. ličnog opisa lica kojemu se izdaje svjedodžba s opisom dijela anomalija ili naročitih znaka (u ovom slučaju sljepoća) i svrhom izdavanja, 2. povijesti bolesti,

17 HR-DAZG-959, k.11, k. 12, Predmet za primitak slijepa djece br. 22.504/1929.

18 HR-DAZG-959, k. 15, Broj 230/1934.

19 HR-DAZG-959, k. 11, k. 12, Predmet za primitak slijepa djece br. 22.504/1929.

20 HR-DAZG-959, k. 16, Broj 2439/1929, 3241/1929. HR-DAGZ-959.

21 HR-DAZG-959, k. 11, br. 2439/1929., k. 12, Broj 3387/1931.

22 HR-DAZG-959, k. 16, Broj 4786/1935.

23 HR-DAZG-959, k. 11, Imenik učenika III. i IV. razreda za školsku godinu 1922./23, Niža pučka škola u Kr. zemaljska škola za slijepa Moslavina – Popovača, br. 49.

24 HR-DAZG-959, k. 11, Oblasni odbor Zagrebačke oblasti br. 32.547/1928.

25 Ibid.

26 HR-DAZG-959, k. 12.

27 Puljiz, „Socijalna politika i socijalne djelatnosti u Hrvatskoj,“ 8.

3. nalaza koji je sadržavao opći pregled koža, žlijezda, brazgotina, oblika prsnog koša, oblika hrptenice, vida, sluha, zubi, boje lica, kože i vidljivih sluznica, kose, tjelesne topline, bila, visine, težine, građe tijela, usta i grla, duševnog stanja, živčanog sustava, pluća, pljuvačke, srca, krvnog tlaka, pregleda krvi, bubrega, mokraće, slezene, jetre, želudca i crijeva, stanja spolnih organa, stanja lica (ukupni zdravstveni status) te 4. mišljenja i prijedloga liječnika.²⁸ Tiskanicu Prijavni list za prijem u Zavod za slijepu djecu (potpisivali ga roditelj, staratelji ili upravitelj imovine te školski liječnik i nastavnik) sadržavala je sve maloprije navedene podatke i procjenu djeteta,²⁹ dok djeca s intelektualnim teškoćama, tada nazivana „duševnom zaostalom djecom“, nisu bila primana u Zavod³⁰ jer je obrazovanje u Zavodu bilo namijenjeno za „slijepu djecu koja su inače tjelesno i duševno zdrava, ali ne vide ili ništa ili vide tako malo, da se zbog toga ne mogu obučavati normalnom nastavom, već ime je za to potrebna specijalna škola“.³¹ Upisom u Zavod, djetetu su osigurane stručna obuka i potpuna opskrba, s tim da su djeca siromašnih pohađala školu besplatno, dok su imućniji plaćali od 100 do 400 dinara mjesečno.³² Podaci iz 1933. godine pokazuju da se u školu upisuju djeca čiji se roditelji i skrbnici obvezuju plaćati mjesečni doprinos od 300 dinara, dok će se siromašna djeca s područja Savske banovine primati uz pola cijene, a posve siromašna besplatno, s tim da se mogu primiti i djeca iz drugih banovina, ako će za njih banovina platiti 300 dinara, dok eksterni slijepi učenici ne plaćaju doprinos.³³ Tako je 1931. godine petero učenika primljeno besplatno u Zavod iz drugih banovina,³⁴ a 1932. godine troje djece iz Primorske banovine.³⁵ Primjer iz 1932. godine sadrži molbu za primitak djeteta koje je kasnije oslijepilo, u kojoj se navodi „gdje bi se naučio, kratko rečeno-slijep biti te upoznao sljepačko pismo pripremio za neke sljepačke zanate odnosno muziku (...) da bi se slijepi xy privikao svom udesu, i s tim, poput mnoge svoje nesretne slijepe braće, smirio i postao konačno ipak samostalan i vrijedan član ljudske zajednice“.³⁶ Postoji i molba oca, koji 1933. godine moli da se trošak primitka sina u Zavod smanji s 300 na 500 dinara, navodeći da je „siromašan ribar, a supruga nema drugog zanimanja osim kućanstva.“³⁷

Na početku 1933. godine odlučeno je da svako dijete koje je primljeno u Zavod, pri dolasku, mora ponijeti najmanje „1 odijelo i zimski kaput, 1 par

28 HR-DAZG-959, k. 12, k. 15, Broj 230/1934.

29 HR-DAZG-959, k. 16.

30 HR-DAZG-959, k. 11.

31 HR-DAZG-959, k. 16, k.17.

32 HR-DAZG-959, k. 11, k. 12, Predmet za primitak slijepe djece br. 22.504/1929, k. 15.

33 HR-DAZG-959, k. 12, Broj 238/1933., k. 15, br. 1/1934. Prijem u Zavod.

34 HR-DAZG-959, k. 12, Predmet: Prijem slijepe djece u Zavodu za odgoj slijepe djece u Zagrebu, br. 36.127-VI-1931.

35 HR-DAZG-959, k. 13.

36 HR-DAZG-959, k. 13, Broj 251/1932.

37 HR-DAZG-959, k. 14, Broj 556/1933.

čestitih cipela, 6 pari čarapa, 4 košulje, 4 gaća, 6 džepnih rupčića, 1 jastuk, 2 plahete, 2 jastučnice, 1 gunj i keficu za zube“ jer će biti u Zavodu od deset do dvanaest godina, s tim da će iz njega biti otpušteno ako bude „zarazno, imalo duševnu ili tjelesnu zaostalost te mokrilo u krevet“.³⁸ Roditelji su se trebali obvezati, uz plaćanje školarine, da će na početku i na kraju svake škole godine dijete o svojem trošku dovesti i odvesti iz Zavoda.³⁹ Podaci za 1933. godinu pokazuju da je donesena odluka da za vrijeme Božića djeca mogu ići kući 23. prosinca, a u Zavod se moraju vratiti do 9. siječnja, s tim da „imaju pravo na pol vozne karte kući i natrag“, uz naglasak da se pazi da se dijete vrati u Zavod zdravo.“⁴⁰

NASTAVA I PONEŠTO O UVJETIMA ŽIVOTA U ZEMALJSKOM ZAVODU ZA ODGOJ SLIJEPE DJECE

Slijepi učenici učili su iste predmete poput učenika u narodnim osnovnim školama, ali i shodno njihovim sposobnostima i nadarenostima, predmete poput ručnog rada i muzike.⁴¹ Svrha ovakvo uređenog internatskog obrazovanja je da djecu od šeste do dvanaeste godine života, koja su sposobna za redovitu nastavu u trajanju od osam godina, u razredima do dvanaest učenika, osposobi za korisne članove društvene zajednice pripremljenjem (pohađala su djeca koja nisu napunila sedam godina i koja su tjelesno slaba da ne mogu pratiti nastavu za prvi razred osnovne škole za slijepce), osnovnom školom te produženom zanatskom školom za one koji su završili osnovnu školu te se u razdoblju od dvije do četiri godine „spremaju za izvjestan poziv“ i ako ga uspješno svladaju, dobivaju svjedodžbu kojom se upisuju u komoru obrtnika.⁴² Nastavni plan iz 1921./1922. godine sadržavao je predmete Nauk vjere, Hrvatski ili Srpski jezik, Računstvo i geometriju s crtanjem, Početnu stvarnu obuku, Stvarnu obuku (uključivala Zemljopis, Povijest, Prirodosnanstvo), Krasnopis, Risanje slobodno, Pjevanje svjetovno i crkveno, Gimnastiku, Gospodarstvu i Gospodarski ručni rad za dječake te Kućanstvo i ručni rad za djevojčice.⁴³ Prema podacima za prvi i drugi razred osnovne škole školske godine 1920./1921. godine Gospodarski ručni rad za dječake promijenjen je u Slovicu, a Risanje u Čitanje.⁴⁴ Prema rasporedu sati iz 1929. godine, predmeti su bili Račun, Čitanje, Pisanje, Stvarna obuka, Glasovir,

38 HR-DAZG-959, k. 14, Broj 275/1933.

39 HR-DAZG-959, k. 12., Predmet: Slijepi dječak, prijem u zavod, 1932.

40 HR-DAZG-959, k. 14.

41 HR-DAZG-959, k. 17, Broj 95/1936.

42 HR-DAZG-959, k.12, Broj 233/1931. Nastavni plan i program za osmorazrednu osnovu školu i produženu zanatsku školu za slijepce

43 HR-DAZG-959, k. 16, Dnevnik rada I. i II. razred 1921./1922. br. 43.

44 HR-DAZG-959, k. 43.

Pjevanje i Izvan naukovne osnove.⁴⁵ Nastavni plan za 1931. godinu obuhvaćao je Nauku o vjeri, Narodni jezik, Početnu stvarnu i jezičnu nastavu, Osnovna vježbanja čula – sluh, čulo pipanja, okusa, mirisa za niže i srednje razrede, Čitanje za niže i srednje i više razrede, Pisanje za niže, srednje i više razrede, Pravopis za niže, srednje i više razrede, Čitanje, Narodnu povijest, Zemljopis, Račun s osnovama geometrije za niže, srednje i više razrede, Poznavanje prirode, Higijenu, Crtanje i modeliranje za niže, srednje i više razrede, Ručni rad muški, Ručni rad ženski i domaćinstvo, Lijepo pisanje, Pjevanje i muziku za niže, srednje i više razrede, Tjelesne vježbe, dok Produžena zanatska škola za slijepe Nauku o vjeri, Narodni jezik, Narodnu povijest, Zemljopis, Račun s osnovama geometrije, Poznavanje prirode i higijene, Lijepo pisanje pjevanje i muziku, Tjelesne vježbe po školskom sistemu i Obučavanje zanata.⁴⁶

Zavod je uputio molbu Ravnateljstvu Centralnog sabirališta 1933. godine, kojom moli povrat orgulja iz Popovače, pohranjenih 1924. godine u Sabiralištu, s ciljem da se dio glazbeno talentirane djece osposobljava na njima, kako bi postali orguljaši, navodeći „nekada su orguljaši bili učitelji, a sada jer ih nema mogu to biti pitomci u župnim crkvama i tako zarađivati za svoj svagdašnji kruh“.⁴⁷ Dio učenika je 1935. godine učio Esperanto.⁴⁸ Navodi se da po svršenoj osnovnoj školi izučavaju pitomci u Zavodu kefarski, pletarski ili košarački zanat u trogodišnjoj ili četverogodišnjoj produženoj zanatskoj školi te stječu naziv pomoćnika navedenih zanata, dok „oni koji zbog različitih tjelesnih i duševnih nedostataka ne uzmognu se plasirati u životu, Zavod pomaže da budu smješteni u koji dom za slijepe da ne budu teret svojoj okolini, kako bi provodili čovjeku dostojan život.“⁴⁹

Po završetku školovanja dobivali su svjedodžbu kojom su polagali pomoćničke ispite za četkarski i košarački nauk pred Udruženjem zanatlija⁵⁰ i po uspješno položenom ispitu, upisivali su se u komoru obrtnika.⁵¹

Podaci o učenicima za 1922./1923. godinu pokazuju da je u trećem razredu bilo troje učenika i dvoje slušača, u četvrtom razredu osmero učenika⁵² te četrnaestorica dječaka u produženoj zanatskoj školi 1936. godine.⁵³ U Zavodu je 1930.

45 HR-DAZG-959, k. 11.

46 HR-DAZG-959, k. 12, Broj 233/1931 Nastavni plan i program za osmorazrednu osnovu školu i produženu zanatsku školu za slijepe.

47 HR-DAZG-959, k. 14, Predmet: Zavodske orgulje pohranjene kod Ravnateljstva Centralnog Sabirališta- vraćanje Zavodu br. 343/1933.

48 HR-DAZG-959, k. 16, k. 17.

49 HR-DAZG-959, k. 17, Broj 95/1936.

50 HR-DAZG-959, k. 53.

51 HR-DAZG-959, k. 12., Broj 233/1931. Nastavni plan i program za osmorazrednu osnovu školu i produženu zanatsku školu za slijepe.

52 HR-DAZG-959, k. 11, Imenik učenika III. i IV. razreda za školsku godinu 1922./23, Niža pučka škola u Kr. zemaljska škola za slijepe Moslavina- Popovača, br. 49.

53 HR-DAZG-959, k. 17.

godine bio ukupno 21 pitomac,⁵⁴ dok su, prema jednom dokumentu, u Zavodu 1895./1896. bila trinaestorica pitomaca, 1931. godine 21 pitomac, a 1934./1935. 42 pitomaca.⁵⁵ Podaci o zaposlenicima Zavoda pokazuju da je 1928. godine bilo zaposleno troje učitelja, jedan kefar i jedan upravnik,⁵⁶ 1929. godine jedna slijepa učiteljica (ne navodi se broj ostalih zaposlenih),⁵⁷ 1932. godine troje nastavnika (od kojih je jedan bio slijepa osoba), jedan upravnik i honorarno šestero osoba (kateheta, liječnik, učiteljica ručnog rada, slijepi kefar, sluga i služavka),⁵⁸ 1933. godine troje nastavnika i jedan upravnik,⁵⁹ 1934. godine troje nastavnika, jedna učiteljica hospitantka i jedan upravnik,⁶⁰ a 1935. godine četvero nastavnika i jedan upravnik (zaposlen je dodatno bio i slijepi majstor kao stručni učitelj pitomaca prve godine produžene nastave škole košaraštvo i kefarstvo).⁶¹ Podaci za 1936. godinu pokazuju da je, prema „Spisku nastavničkih lica koja su na radu u Zavodu, a primaju prinadležnosti na teret budžeta Ministarstva prosvjete“, bilo zaposleno troje nastavnika, dvoje učitelja hospitanata i jedan upravnik, a prema spisku onih „koji primaju honorar ili plaću po budžetu Savske banovine“ troje učitelja, jedan vjeroučitelj, jedna nastavnica hospitantica, jedan kefarski majstor, jedna zavodska nadstojnica i tri služavke.⁶² Dio navedenih učitelja je uz učiteljsku školu polazio i školu za odgoj slijepih i gluhoonijemih u Milanu ili pak žensku višu školu za socijalnu skrb u Pragu te polagao ispit za defektnu djecu u Beogradu.⁶³

Određeni podaci također ukazuju na životne uvjete pitomaca Zavoda. U Zavodu su 1933. godine bili loši stambeni uvjeti „razrušeni zidovi, prozori istrunuli i rasklimani“ pa je Uprava Zavoda molila da se iz likvidiranog Dječjeg doma u Našicama dopremi deset komada kompletnih kreveta i barem dva ormara za pohranu rublja⁶⁴. Upućena je i molba Gradskom poglavarstvu Zagreba „da do dijeli pitomcu sa svog područja odjeću i obuću“,⁶⁵ dok je devetnaestero učenika, uz troje nastavnika i jednu služavku, boravilo u Crikvenici na Ferijalnoj koloniji u Ladislavovu domu, od 15. do 29. lipnja 1933. godine.⁶⁶ U tekstu molbe za ovu

54 HR-DAZG-959, k. 11.

55 HR-DAZG-959, k. 14, Broj 97/1935., Predmet: Potpora za opskrbu slijepa djece.

56 HR-DAZG-959, k. 10.

57 HR-DAZG-959, k. 11.

58 HR-DAZG-959, k. 13, Spisak nastavnika Zavoda za odgoj slijepa djece Zagreb, broj 39/1932. Popis honorarnog osoblja Zavoda za odgoj slijepa djece u Zagrebu, Broj 294/1932. Popis imenovanog osoblja Zavoda od odgoj slijepa djece u Zagrebu.

59 HR-DAZG-959, k. 14, Broj 33/1933., Predmet: Trebovanje kredita za lične rashode u I. polugodišt budž. 1933/34. godine, broj 59/1933. Predmet: Službenički listovi dostava

60 HR-DAZG-959, k. 15.

61 HR-DAZG-959, k. 16.

62 HR-DAZG-959, k. 17.

63 HR-DAZG-959, k. 53.

64 HR-DAZG-959, k.14, Broj 282/1933. Predmet: Potreba novih kreveta.

65 Ibid.

66 HR-DAZG-959, k. 12, k. 14, Broj 146/ 1933. Predmet: Ferijalna kolonija slijepa djece.

koloniju navodi se da se ona osniva kako bi se postiglo što čvršće i otpornije zdravlje pitomaca koji prekasno dolaze u Zavod i da se „od ove nesretne djece danas sutra stvori što samostalnije građane, koji ne bi bili na teret svojoj okolini ni društvu“.⁶⁷ Iste godine prijavljeno je policiji da su određene osobe po Zagrebu neovlašteno prikupljale priloge za pitomce.⁶⁸ Zavod je 1935. godine primio novčani prilog umjesto plaćanja vijenca za posljednji ispraćaj jedne osobe,⁶⁹ a postoji i molba oca koji moli da mu se sin primi natrag u Zavod jer „ga doma nema tko dvoriti i nema novaca“.⁷⁰ Slijepi učenici su mogli ostvarivati i određenu zaradu. Za blagdan Svetog Vida (15. lipnja) 1933. godine organiziran je koncert u Hrvatskom glazbenom zavodu, čiji je prihod išao za Ferijalnu koloniju za slijepu djecu,⁷¹ dok su 21. prosinca 1933. godine učenici imali koncert u Hrvatskom glazbenom zavodu, uz obrazloženje da su „produkcije slijepice djece ne samo humane već služe i opće kulturno socijalnoj propagandi“.⁷² Održana je i izložba 20. prosinca 1934. godine, sa svrhom „prikaza gradjanstvu uspjehe uzgoja slijepice djece, koji ovu imaju privesti k samostalnome privrednome životu“, a novac od prodaje koristio se „za prijeke potrebe slijepih pitomaca“.⁷³ Slična izložba radova slijepih pitomaca održana je i 1936. godine.⁷⁴ Društvo Sv. Vida za podupiranje slijepih Zagreb je također 1934. godine uplatilo novčani iznos kao nagradu slijepoj djeci u Zavodu koja su izrađivala četke.⁷⁵

ZAPOŠLJAVANJE SLIJEPIH OSOBA

Već 1898. godine otvoren je Zavod za odrasle slijepce, 1910. godine Dom slijepih djevojaka,⁷⁶ dok se između dva svjetska rata otvaraju različiti domovi i društva slijepih, poput Doma slijepih kod Sv. Vida u Zagrebu, Zaklade Edmunda Kolmara za podupiranje slijepaca, Društva Sv. Vida za podupiranje slijepaca ili Udruženja samostalnih i izobraženih slijepaca na području Hrvatske, Slavonije i Međimurja.⁷⁷ Društvo Sv. Vida (u daljnjem tekstu Društvo) bilo je definirano kao

67 HR-DAZG-959, k. 14, Broj 146/1933. Predmet: Ferijalna kolonija slijepice djece.

68 HR-DAZG-959, k. 14, Predmet 268/1933. Nedoovoljeno prikupljanje priloga za slijepu djecu.

69 HR-DAZG-959, k. 16.

70 HR-DAZG-959, k. 14.

71 Ibid., broj 146/1933, Predmet: Ferijalna kolonija slijepice djece.

72 Ibid., broj 404/1933, Predmet: Božićna produkcija slijepice djece- molba za uređenje pozornice

73 HR-DAZG-959, k. 15, Broj 488/1934. Predmet: Božićna izložba ručnik radova pitomaca Zavoda za odgoj slijepice djece u Zagrebu.

74 HR-DAZG-959, k. 17.

75 HR-DAZG-959, k. 15, Broj 932/35.

76 „Povijest.“

77 HR-DAZG-959, k. 52., HR-HDA-83, k. 38. Puljiz, „Socijalna politika i socijalne djelatnosti u Hrvatskoj“, 11. HR- HDA- 83, k. 47. Marko Buljevac, „Sustav skrbi za djecu i mlade s invaliditetom u Hrvatskoj između 2 svjetska rata,“ *Prispevki za novejšo zgodovino* 65, br. 1 (2025): 55. HR-DAZG-959, k. 52.

humanitarno društvo za podupiranje slijepih osoba i nalazilo se na adresi Sveti Duh 31,⁷⁸ a 1927. godine postojao je 361 član, od čega 135 utemeljitelja.⁷⁹ Između 2 svjetska rata društvo je prodalo svoje zgrade u Visokoj ulici 8 i Mlinarskoj ulici 10,⁸⁰ da bi kasnije imali Dom slijepih kod Sv. Vida u Zagrebu (u daljnjem tekstu Dom, iako se koriste termini Dom slijepih radnika i Zavod za odrasle slijepe Društva sv. Vida) u Radničkoj cesti broj 12 i 14, u kojem su stanovali slijepi radnici i slijepe osobe nesposobne za rad. Dom je osnovan 6. listopada 1895. godine.⁸¹ Kao što je ranije navedeno, slijepe osobe zapošljavale su se kao kefari, košarači, kožarači i užarači (najčešće kao pomoćni majstori)⁸² te za razliku od onih u Domu slepih u Zemunu, nisu mogli učiti stolarski zanat.⁸³ Slijepe osobe su imale radionicu u invalidskim barakama na Ciglani 1927. godine, kao i u Domu (katkad se navodi zavod) na Radničkoj cesti broj 12 i 14, u kojem su bile kefarska i košaračka radionica sa zaposlenih osam slijepih radnika i radnica.⁸⁴ Prema podacima iz 1936. godine, na adresi Radnička cesta broj 12 i 14, bile su dvije jednokatne zgrade u kojima su pitomci živjeli, a sastojale su se od pet spavaonica za slijepe osobe, dnevnog boravka, kapelice, kefarske radionice, magazina za kefarsku radionicu, košaračke radionice i magazina za košaračku radionicu.⁸⁵ Zaposlenici u košaračkim i kefarskim radionicama su u kolovozu 1940. godine radili po osam sati na dan,⁸⁶ a zaposliti se nisu mogle osobe s višestrukim oštećenjima.⁸⁷ Svoje proizvode prodavali su u prodavaonici u Zagrebu, Ilica 5, Oktogon, otvorenoj 12. ožujka 1926. godine,⁸⁸ dok se kao godina osnutka navodi i 1901. godina.⁸⁹ Prema popisu robe 31. prosinca 1935. godine, u prodavaonici je bilo najviše četki za ličenje, kistova, četki za odjela, četka za zube, košarica za kruh, holandskih košarica, cekera, naslonjača, stalaka za ručni rad, putnih košara, čepova, garnitura igračaka, mazalica i papuča.⁹⁰ Navodi se kako je prodavaonica neprofitabilna,⁹¹ kao i slučaj kada je početkom 1940. godine prodavačica u prodavaonici upozorena da prodaje robu i videćih obrtnika i trgovaca te kako robu šalje na popravak videćim, a ne slijepim obrtnicima, čime krši ugovor.⁹²

78 HR-DAZG-959, k. 54.

79 HR-DAZG-959, k. 52.

80 HR-DAZG-959, k. 52.

81 Galina, *Zemaljski zavod za odgoj slijepje djece*, 3, 4.

82 HR-DAZG-959, k. 52.

83 HR-DAZG-959, k. 53.

84 HR-DAZG-959, k. 52.

85 HR-DAZG-959, k. 53.

86 HR-DAZG-959, k. 52.

87 HR-DAZG-959, k. 54.

88 HR-DAZG-959, k. 52.

89 Galina, *Zemaljski zavod za odgoj slijepje djece*, 3, 4.

90 DAZG-959, k. 55.

91 HR-DAZG-959, k. 52.

92 DAZG-959, k. 53.

Ravnateljstvo Zavoda za slijepce društva Sv. Vida obratilo se 1918. godine Zemaljskom zavodu za odgoj slijepice djece da im posudi materijal (drvenu ploču sa slovima i znakovima te jednu ploču za čitanje), kako bi podučili slijepog mladića čitanju, koji su primili te iste godine,⁹³ dok je 1923. godine slijepi otac poslan u Zemaljski zavod za slijepice u Moslavini da izuči zanat jer mu je supruga bolesna i nemaju od čega živjeti, a djeca se upućuju u centralno sabiralište u Josipovcu.⁹⁴ Tražilo se od vlastelinstva u Kutini 10 jutara zemlje u Lonjskom polju s ciljem uređenja uzgajališa plemenite vrbe za izradu košara za članove, međutim, odgovor nikada nisu dobili.⁹⁵ Također je 1922. godine traženo od Ministarstva agrarne reforme u Beogradu da Društvu da zemljište za uzgoj kultivirane vrbe, koja bi se prodavala članovima uz povoljnije uvjete i malu novčanu odštetu.⁹⁶ Dio slijepih osoba je od 1937. do kraja 1940. godine na ulicama Zagreba prodavao karnevalske kape tijekom veljače, božićne i uskrsne čestitke i razglednice, vezice za cipele, svijeće za blagdan Svih Svetih, srećke i druge proizvode (poput papučica), ponajviše na Dolcu i u Ilici.⁹⁷ U dokumentima se spominju i jedan slijepi student Muzičke akademije u Zagrebu,⁹⁸ dvoje pitomaca koji su pohađali nauk za udešavanje glasovira u Zagrebu, kao i jedan učeni košarač, koji je zbog propasti vlastitog obrta ponovno primljen u Zavod za slijepice u Moslavini, u kojem su 1923. godine bila 44 odrasla pitomca.⁹⁹ Također se navodi da su u međuratnom razdoblju trojica pitomaca stekla naslov nastavnika glazbe na Državnoj glazbenoj akademiji u Zagrebu.¹⁰⁰

ŽIVOTNI UVJETI SLIJEPIH RADNIKA

Određeni podaci ukazuju i na životne uvjete slijepih radnika. Dana 19. veljače 1923. godine upravitelj Zavoda u Popovači (u njemu su bile od 1920. do 1927. godine spojene sve ustanove za slijepice osobe, uključujući Zemaljski zavod za odgoj slijepice djece i Društvo Sv. Vida) je zlostavljao pitomce, uskraćujući im hranu („molili upravitelja da dalje samljeti pšenicu na što dobivaju odgovor od njega i njegove supruge a kaj bju jele onda naše svinje“),¹⁰¹ grijanje i osnovne higijenske

93 HR-DAZG-959, k. 10, Predmet br, 114/I.

94 HR-DAZG-959, k. 52.

95 Ibid.

96 Ibid.

97 HR-DAZG-959, k. 5., k. 53.

98 HR-DAZG-959, k. 53.

99 HR-DAZG-959, k. 52.

100 Željka Bosnar Salihagić, „Povijesni pregled školovanja slijepih osoba u Hrvatskoj u XX. stoljeću,“ *Anali za povijest odgoja* 2, br. 2 (2003): 125–39, posjećeno 17. 3. 2026, <https://hrcak.srce.hr/334752>, 130.

101 HR-DAZG-959, k. 52.

uvjete pa je petnaest slijepih šticećenika po mećavi otišlo bez kaputa u Pakrac tražiti pomoć.¹⁰² U Dom su mogli biti smješteni samo siromašni slijepi te se kao razlog odbijanja jednog slijepog muškarca za smještaj navodi da „posjeduje lijepu mirovinu i može se od nje uzdržavati svagdje među videćima“.¹⁰³ Uvjet za smještaj u Dom bio je „da se općina ili banovina obveže da će za osobu plaćati 500 dinara prema današnjim prehrambenim prilikama te se u dom ne primaju slijepi koji imaju kakovu drugu manu ili bolest, koji naginju pijanstvu, skitnji, svadji, tučnjavi ili imadu kakovih drugih poroka, a navlastito ne primamo onakovih, koji su lijeni i inače nedisciplinirani. Kod nas imade svaki dužnost raditi prema svojim sposobnostima.“¹⁰⁴

Također su nemoćni slijepi imali pravo na „podporu“, za razliku od onih koji su „tjelesno razvijeni i sposobni za rad slipecu pristupačan“.¹⁰⁵ Dom je početkom 1940. godine molio Poglavarstvo Zagreba za „stalnu subvenciju na humanoj osnovi kao što imaju i drugi gradovi Europe“ za 30 slijepih koji su živjeli u Radničkoj 12.¹⁰⁶ Dana 8. srpnja 1924. godine, pitomci koji su sudjelovali u zaključnoj sceni Aladinove svjetiljke, fotografirani su, a fotografija je prodavana po koncertima.¹⁰⁷ Društvo Sv. Vida je tijekom 1925. godine održalo u nekoliko gradova Hrvatske koncerte i predavanja „o uzgoju i izobrazbi slijepaca, demonstrirao učila suvremene slijepačke pedagogije i prikazao radove slijepih gojenaca Kraljevske zemaljske škole za slijepe u Moslavini (...) a građani su pitomcima davali odjeću, obuču, šmuk, novac i hranu za put“.¹⁰⁸ Humanitarne donacije bile su česte za pitomce Doma. Tako je u Zagrebu 1926. godine prikupljana odjeća od građana za pitomce,¹⁰⁹ dok im je Društvo jednom na godinu osiguravalo obuču i odjeću.¹¹⁰ Osim odjeće i obuće, pitomcima je darivana hrana (npr. jedna gospođa davala je četrnaest pari kobasica na tjedan za prehranu slijepih radnika),¹¹¹ Philips im je 1940. godine donirao „jedan radioaparat za razonodu slijepih pitomaca“,¹¹² građani su Domu uplaćivali iznose umjesto kupnje vijenca za posljednji ispraćaj pokojnika, neki od pitomaca imali su besplatne preglede u kirurškim klinikama, a zabilježeno je i to da su pitomci 2 puta na tjedan jeli 10 kilograma pluća i 10 kilograma fileka.¹¹³

102 Ibid.

103 HR-DAZG-959, k. 53.

104 Ibid.

105 HR-DAZG-959, k. 52.

106 HR-DAZG-959, k. 53.

107 HR-DAZG-959, k. 52.

108 Ibid.

109 Ibid.

110 Ibid. HR-DAZG-959, k. 54.

111 Ibid.

112 HR-DAZG-956, k. 53.

113 Ibid., HR-DAZG-959, k. 54.

Godinama se 15. lipnja, na blagdan Svetog Vida, skupljao milodar po župama, o čemu govori i primjer gdje je u Đakovačkoj biskupiji skupljan Videvdanski novčić i potom doniran Društvu Sv. Vida i Udruženju samostalnih slijepaca. Pitomci su i za Božić dobivali poklone od Udruženja samostalnih slijepaca (u daljnjem tekstu Udruženje). Tako je 5. prosinca 1922. godine održana Nikolinska večer, gdje su djeca pitomci dobila slatkiše, 23. prosinca iste godine Udruženje daruje pitomce slatkišima i čarapama, a one koji su pjevali u zboru i zimskim i ljetnim odjelima.¹¹⁴ Dana 24. prosinca 1924. godine svaki odrasli pitomac dobio je 100 dinara od Udruženja te su ih častili čašom vina i kolačima za Božić, 1925. godine za Božić je Udruženje dalo pitomcima 30 i odraslima 100 dinara, 1928. godine za Božić odjeću i 50 dinara svakom članu, a donesena je i odluka da se 1930. godine pitomcima daju za Božić, Svetog Stjepana, Novu godinu te Sveta tri kralja bolja hrana i 20 litara vina te svakom članu 100 dinara.¹¹⁵ Slijepe osobe mogle su ići za vrijeme blagdana u svoj rodni zavičaj. Tako su 1938. godine Jugoslavenske državne željeznice, direkcija Zagreb, donijele odluku da se „slijepe osobe i bez pratnje mogu jedanput godišnje voziti se 3. klasom putničkog vlaka za svoje potrebe na molbu društva koje mora priložiti uvjerenje zavičajne općine i nadležnih policijskih i poreznih vlasti da je dotična slijepa osoba siromašna i da je putovanje neophodno“, gdje je temelj za besplatnu voznu kartu bilo uvjerenje siromaštva izdano od općinskih poglavarstava.¹¹⁶ Na samom kraju potrebno je navesti da su dvojica pitomca u veljači 1940. godine bila izbačena iz Doma zbog seksualnog čina. „Pitomac pokazivao protuprirodne sklonosti prema J. U. koji je ujedno i padavičar, a pošto su kod toga opetovani bili iznenadjeni od svojih drugova izgleda da je ta sklonost neizliječiva“ te se tražilo od Odjela za socijalnu politiku Banske vlast Banovine Hrvatske da se dva navedena pitomca „sklone na odgovarajuće mjesto“. ¹¹⁷ Odgovarajuće mjesto bila je jedna od umobolnica.

ZAKLJUČAK

O obrazovanju i zapošljavanju slijepih osoba u Zagrebu između dva svjetska rata može se zaključiti sljedeće. Obrazovanje slijepe djece bilo je utemeljeno na obrazovnoj separaciji, što podrazumijeva da su u posebnoj ustanovi pohađali jednak školski program kao i djeca u narodnim školama, ali uz dodatne predmete i brigu. Može se reći da se ovdje radi o segregiranom obliku odgoja i obrazovanja

114 HR-DAZG-959, k. 52.

115 Ibid.

116 HR-DAZG-959, k. 53, Predmet: Povlastica društvu Sv. Vida za podupiranje slijepih Zagreb, br. 36967/I-1938.

117 HR-DAZG-959, k. 54.

internatskog tipa. Iz podataka se vidi da je većina djece, koja je bila smještena i obrazovana u Zavodu, dolazila iz obitelji koje su živjele u siromaštvu. Samim time može se pretpostaviti da je život u Zavodu ipak donekle popravio njihovu kvalitetu života te im obrazovanjem pružao temelje za budućnost. Prelaskom u zanatsku školu uočljivo je da su se obrazovali isključivo za nekoliko zanimanja koja nisu bila pretjerano profitabilna i perspektivna. Problemi su se javljali po završetku školovanja. Dok je mali broj odraslih slijepih osoba bio zaposlen kao pomoćni obrtnici, podaci također ukazuju da velik dio slijepih osoba nije radio i da je bio smješten u domovima za odrasle slijepo osobe. Život u Domu bio je obilježen skromnim uvjetima života pa su tako slijepo osobe, koje su čak i radile, ovisile o potpori te pomoći i banskih vlasti i različitih dobrotvora. Stoga se temeljem analize može zaključiti da je sustav obrazovanja rezultirao otežanim mogućnostima zapošljavanja slijepih osoba, što je posljedično rezultiralo životom u uvjetima siromaštva. Dolaskom u Zavod cilj je bio da se slijepa djeca izdvoje iz života u uvjetima siromaštva, međutim, završetkom školovanja i zaposlenjem slijepo osobe ponovno su počele živjeti u uvjetima siromaštva. Navedeno ukazuje na začarani krug siromaštva. Neosporno je da su sustavi obrazovanja i zapošljavanja pokušali osigurati maksimalnu samostalnost i bolju kvalitetu života slijepim osobama, međutim, upitno je jesu li slijepo osobe, kako je ranije u tekstu i citirano, „prestale biti teret svojoj okolini i provodile čovjeku dostojan život“.

IZVORI I LITERATURA

Arhivski izvori

HR-DAZG – Državni arhiv u Zagrebu:

HR-DAZG – fond 214, Specijalna osnovna škola Krajiška ulica.

HR-DAZG – fond 959, Zemaljski zavod za odgoj slijepo djece.

HR-HDA – Hrvatski državni arhiv:

HR-HDA – fond 83, Zemaljska vlada, Odjel za zdravstvo.

Internetski izvori

»Chronology of Events in the History of Education of People Who Are Visually Impaired.« Posjećeno 6. 1. 2026. <https://afb.org/online-library/unseen-minority-0/historical-chronologies/history-education-visually-impaired-people>.

»Povijest.« Posjećeno 3. 12. 2025. <https://coovinkobek.hr/o-nama-sv/povijest>.

Literatura

- Bosnar Salihagić, Željka. „Povijesni pregled školovanja slijepih osoba u Hrvatskoj u XX. stoljeću.“ *Anali za povijest odgoja* 2, br. 2 (2003): 125–39. Posjećeno 17. 3. 2026. <https://hrcak.srce.hr/334752>.
- Braddock, Dawid Lawrence i Susan Parish. „An institutional history of disability.“ U: Garry Albrecht, Katherine Seelman, i Michael Bury, ur. *Handbook of disability studies*, 11–68. London: Sage Publications, 2001.
- Buljevac, Marko. „Institucionalizacija osoba s intelektualnim teškoćama: što nas je naučila povijest?.“ *Revija za socijalnu politiku* 19, br. 3 (2012): 264. Posjećeno 17. 3. 2026. <https://doi.org/10.3935/rsp.v19i3.1066>.
- Buljevac, Marko. „Sustav skrbi za djecu i mlade s invaliditetom u Hrvatskoj između 2 svjetska rata.“ *Prispevki za novejšo zgodovino* 65, br. 1 (2025): 53–67.
- Galina, Sonja. *Zemaljski zavod za odgoj slijepje djece- sumarni inventar*. Zagreb: Državni arhiv u Zagrebu, 2019.
- Illingworth, William Henry. *History of the Education of the Blind*. London: S. Low, Marston, Limited, 1910.
- Jourdain, Margaret. *Diderot's early philosophical works*. Chicago and London: The open cour publishing company, 1916.
- Leutar, Zdravka i Marko Buljevac. *Osobe s invaliditetom u društvu*. Zagreb: Biblioteka socijalnog rada, 2020.
- Nordstrom, Brian H. *The History of the Education of the Blind and Deaf*. Arizona: Physical Science Department Embry-Riddle Aeronautical University Prescott, 1986.
- Puljiz, Vlado. „Socijalna politika i socijalne djelatnosti u Hrvatskoj u razdoblju 1900.–1960. godine.“ *Ljetopis socijalnog rada* 13, br. 1 (2006): 7–28. Posjećeno 17. 3. 2026. <https://hrcak.srce.hr/7590>.
- Zovko, Gojko. *Odgoj izuzetne djece*. Zagreb: Hrvatska akademija odgojnih znanosti i Katehetski salezijanski centar, 1996.

